

VÁROSI FOGADÓK A KÖZÉPKORI BUDÁN

Ist die Wirtin schön, ist auch der Wein schön.

A középkori vendégfogadók (*hospitium, diversorium, Wirtshaus*) olyan nyilvános helyek voltak, ahol fizetségért cserébe éjszakai szállást és ellátást (mosdóvizet, meleg ételt, bort) kapott az utazó és jószága (istálló, abrak, víz). Már a római korban is épültek úti állomások (*mutatio, mansio, statio*), ahol az utazó megszállhatott, felfrissülhetett és lovat válthatott.¹ Egy-egy ilyen nagyméretű, belső udvaros épület helyiségeiben az emberek, hátsó udvarán a hátaslovak kaptak pihenő helyet. Kút vagy kisebb fürdő biztosította a mosakodási lehetőséget, kemencéjében ételt lehetett főzni, a biztonságot viaszárok és kerítés nyújtotta. Ezek a fogadók általában tíz mérföldnyire álltak egymástól a főutak mentén. A *hospitium* szó eredetileg az ókori latin vendégjog, vendégbarátság

1. id. Pieter Bruegel: Betlehemi népszámlás (Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België)

fogalmát jelentette, Róma és az általa meghódított államok kölcsönös segítségnyújtási szerződésai (*amicitia*) értelmében.² De nem volt ismeretlen fogalom a korabeli „barbárok” között sem. Julius Caesar a Gall háborúról írott VI. könyvében megemlíttette a germánok vendégszeretetét: „Vendéget megsérteni az ő szemükben becstelenség; bárki legyen is az, és bármilyen okból jöjjön hozzájuk, nem engedik bántani, féltő gondadal vigyáznak rá; ajtjuk mindig nyitva előtte, ételüket-italukat megosztják vele.”³ Magyarföldön I. István király első törvénykönyvének 6. fejezete a környező országokból jött „vendégek” (*hospites*) letelepülését biztosította.⁴ Ennek jegyében faraghatták az ún. Gaudeat-követ is, amelyet vagy az 1243-ban alapított Budán, vagy inkább (véleményem szerint) a korábban kiváltságokat kapott Pesten állíthattak fel eredetileg.⁵ A szövege így hangzik: „Örvendjen védelemnek / Az ide érkező polgár és vendég / Nyerjenek a hibások megbocsátást; / Az igazak pedig jutalmat.”

A szállás (*hospites, hospitio*) mindig ideiglenes szállást jelentett, melyet a városokban az utazó vendégnek egy helyi polgár lakóházában való elszállásolása értelemben használtak. A városok alapításakor a vendégjog is bekerült a privilégiumok közé valamilyen formában. Egyrészt a településre költöző „vendégek, telepesek” (*hospesek*) közösségének a királytól nyert kiváltságaival, az idegen kereskedők elszállásolásával, és a beszállásolási kényszer tiltásával: „A királyi méltóságviselők erőszakkal nem szállásolhatják be magukat hozzájuk, és akarataik ellenére nem vehetnek el tőlük semmit; a beszálló minden szükségset a szokott áron tartozik megvásárolni.”⁶ Szállás alatt még egy városban is több mindent értettek, mint ahogy az 1437-es tervezett budai zsinatra készült összeírásban olvasható.⁷ A Zsigmond császár számára készült lajstromban városrészenként megszámlálták a vendégek, kíséretük és lovaik elhelyezésére alkalmas, fűthető szobákat, fűtetlen kamrákat, bolthelyiségeket, pincéket és istállókat. Tulajdonképpen minden olyan helyiséget számba vettek, amelynek nem volt közvetlen lakója. Szerémi György is gyakran megemlíttette, hogy történetírásának hősei „a szállásukra mentek”, amely ebben az esetben egy-két kivétellel magánházat jelentett. A nagyobb kísérettel utazó nemesek ún. szállásosztót is igénybe vettek, aki nyilván a helyi város- vagy falu vezetőivel egyeztetett a lehetőségekről.⁸

Mivel emellett több vendégfogadásra alkalmas intézmény is működött a középkorban, ezért röviden leírom a korabeli értelmüket.⁹ A kocsmá (*caupona, csapszék*) állandósult borkimérését és gyakran a fogadók nyilvános ivóhelyiségét jelentette.¹⁰ Tanulókat elszállásoló kollégiumok (*collegium, bursa*) általában egyetemi városokban, mint például Krakkóban épültek.¹¹ Budán Mátyás király tervezett egy nagyméretű egyetemet a Duna partjára, amelynek egyik udvarában helyezte volna el a diákszállásokat.¹² A legényszállók (*herberge, albergaria*) a mesterré avatás előtt három évi vándorlásra kötelezett legények szállásai voltak a 16–18. században.¹³ Az asszonyházak, asszonyszállások (*frauenhäusern, städtischen frauenherbergen*) eredetileg egyszerű női szállások voltak bizonyos biztonsági okokból, mivel a fogadóba elsősorban férfiak tértek be.¹⁴ A bordélyházak (*bordel*) később tulajdonképpen a befogadott nők szállásának alternatív hasznosításából alakultak ki. Budán is állhatott bordélyház, amire egy szőlődülő neve

(*bordelmal*) utal.¹⁵ A zarándok útvonalakon és célállomásokon (Santiago de Compostela, Róma, Aachen) számos zarándokszállás, szegényház (*xenodochium*) várta az utazókat.¹⁶ Amennyiben ezt nem magánszemély, hanem szerzetesrend működtette, ispotálynak (*hospitale*) hívták az intézményt. Budán, a Váralján a Szent Anna; Alhévízen a Szent Erzsébet és a Szent Gellért; Felhévízen a Szentlélek; a Nyulak szigetén az apácák kolostora; Pesten pedig a Szent Kozma és Damján ispotály várta a gyógyulni vágyókat.¹⁷ Az ispotályokban alacsonyabb fokú betegápolást végeztek és egyházi szentségek felvétele is volt lehetőség. Ennek zártabb változata volt a lazarett, amelyek eredetileg a Szent Lázár tiszteletére szentelt kápolnákkal rendelkező, járványos betegeket ellátó és elkülönítő ispotályok voltak. Budán a Váralja városrész északi városfalán kívül állt a Szent Lázár ispotály.

A forrásokat olvasva úgy tűnik, hogy a híres magyar vendégszeretet nem volt üres fogalom a már középkori viszonyok között sem. Hazai városokban szívesebben szállásolták el a vendégeket magánházaknál, mint fogadókban, ezért ez a szállásforma nem vált igazán elterjedtté.¹⁸ A vendégfogadók működése erősen idény-jellegű volt. Éves vásárok, egyházi ünnepek, országgyűlések, királyi események, szüret idején telházal üzemelhettek, míg ezeken a felfutásokon kívül sokszor üresen álltak, esetleg kocsmaként a helyi lakosság fogyasztását szolgálták ki. Úgy tűnik, hogy a fogadók (*hospitium*) a mai szállodák (*hotel*) elődei, a fogadók ivószobái pedig a vendéglők és kocsmák ősei voltak. A továbbiakban bemutatom az összegyűjtött források alapján a középkori vendégfogadók működését, személyzetét és épületeik jellegzetességeit.

A FOGADÓS MUNKÁJA, VENDÉGKÖRE, A FOGADÓ ÉPÜLETE

A vendégfogadók szolgáltatásait elsősorban azok vették igénybe, akiknek nem volt lehetőségük a városban családnál, ismerősnél, vagy üzlettársnál megszállni. A fogadókat inkább a szegényebb néprétegek keresték fel: vásárra érkezők, szekeresek, marhahajtók és a nemesek kíséretei (katonák, szolgák).¹⁹ Ők elfogadható áron tetőt kaptak a fejük fölé, vetett ágyat, ételt-italt és a lovaiknak abrakot. Mivel a vendégek többsége egyszerű átutazó volt, általában csak 2–3, ritkábban 7 napot töltöttek a fogadóban.²⁰ A fogadós mesterség olyan szakma volt, amit általában nem céhes keretek között üztek, de azért előfordultak ellenpéldák is.²¹ A fogadós részben szállásadó, részben melegkonyhát üzemeltető és részben italmérő volt egy személyben.²² A legtöbb esetben családi vállalkozásként dolgoztak, a fogadós gazda (*wirdt*) vezette az üzletet, kezelte a pénzügyeket és igyekezett kordában tartani a szállóvendégeket. Felesége, a fogadósne intézte a háztartási ügyeket (ágyak rendben tartása, takarítás) és vezette a konyhát. A fogadóban dolgozó személyzet (legény, leány) az istálló rendben tartásában és a vendégek ellátásában (felszolgálás) tevékenykedtek. A fogadós szakmából nem lehetett meggazdagodni, a gazdák csak ritkán jutottak be a városi tanácsba, inkább a „kis befektetés, kis haszon” elvét követték. Áraik szabottak voltak, a szállásért és az étkezésért, a borért, valamint az

állatok ellátásáért is külön-külön kellett fizetni. A választék nem volt nagy: sült vagy főtt hús, tojás, sajt, kenyér, zöldség, gyümölcs, bor, esetleg sör képezte a kínálatot. Az ételekben nem lehetett válogatni, mindenki ugyanazt kapta, amit a konyhán megfőztek. A nem fizető vendégtől zálogot vettek (kalapját, köpenyét, értékesebb tárgyait, állatát), amelyeket később pénzzé lehetett tenni.²³ Ugyanez előfordult a megszálláskor is, amikor „előlegként” adták a zálogot a szállásgazdának.²⁴ A fogadóként használt épület általában a fogadósok tulajdonában volt, de ha nem, akkor bérelték.²⁵ Üzemeltethetett fogadót a városi tanács, a helyi földesúr, vagy egy szerzetesrend is. Egyes esetekben csak az asszony vezette a fogadót, míg a férj más foglalkozásból (fuvarozás, kereskedelem, mészárszék) élt. A fogadósoknak megérte szőlőskertet tartaniuk, mert így saját termelésű borukat árulhatták. Az emelt értékű hatósági áras bor kimérése fontos üzleti lehetőség volt számukra, mivel borkimérésüket a város lakói is látogatták. A forrásokban kocsmaként említett intézmények valószínűleg fogadók ivószobái lehettek. A hely „nyilvános jellege” miatt gyakran tartottak az ivószobákban helyi gyűléseket, ünnepeket, esküvőket.²⁶ A fogadós gazda vendégköre kapcsán a helyi alvilágot is ismerhette és a verekedés, dulakodás hétköznapi dolognak számított náluk. A népdalokban előforduló „csárdás kisangyal” és a „kocsmárosné legszebb lánya” pedig a prostitúció előfordulását jelenti. Működési engedélyét a fogadóra és a borkimérésre a városi tanácstól kapta cégérpénz (*schildtrecht*) fejében. A házra ki kellett függesztenie cégérét és a kimért bor minőségének jelzését és ezzel városának borkimérési szabályait be kellett tartania.²⁷ A hivatalos nyitvatartási időről nem sokat tudunk, általában a reggel 7–11 óra között nyitották és este 8–10 óra között zárták be a házakat (szó szerint) kulccsal.²⁸

A fogadós szakmája részben azonos volt a borkimérőével, vagyis a csaplároséval (*leitgeben*).²⁹ Kifejezetten kocsmák, vagyis ital lakossági kiskereskedelmi árusítására, illetve helyben fogyasztására szakosodott „üzlethelyiségek” ebben a korszakban még nem voltak. A bormérési jog minden városi polgárt megilletett, ám ez nem jelentette azt, hogy ők egyben italmérők is lettek volna.³⁰ A pincéjükben bort készítő és tároló lakosok bizonyos időközönként megnyithatták pincéjüket a közönség számára.³¹ Valahogy úgy kell elképzelni, hogy ezek olyan „vándor-kocsmák” voltak, ahol a csapláros és legénye (vas, fa, kerámia, üveg) mérőedényekkel, kancsókkal, kupákkal és poharakkal felszerelve érkezett meg egy pincébe és ott alkalmi csapszéket működtettek a kijelölt hordók borából, vagy söréből. Asztról, padokról és gyertyafényről a pince tulajdonosának kellett gondoskodnia, valamint a záróra betartásáért szintén ő felelt. Ételt nem szolgálhattak fel, de munkájuk után meghatározott bért kaptak a pince és a hordók tulajdonosától, amit nyilván az elfogyasztott borból befolyt bevételből fizetett. A pincéket a polgárházak utcáról nyíló lejáróin lehetett megközelíteni és meredeksügből ítélve ez kifelé jövet nagyobb nehézségeket is okozhatott. A pince fölé ki kellett függeszteni a csapra vert hordó borának minőségét jelző cégért: a zöld lombkoszorút (újbor), a szalmakoszorút (egy éves bor), vagy a forgácsköteget (óbor), szalmacsillagot (sör).³² A csapszékekben, vagyis borkimérő helyeken (*in leutheüseren*), az utcán, titkos és nyilvános helyeken tiltották a jogi tanácsok osztását és a városi tanács ítéleteinek

2. id. Pieter Bruegel: *Paraszttánc* (Kunsthistorisches Museum, Bécs)

felülbírálatát, amelyre csak a bírónak és a tanácsuraknak volt joga.³³ Kérdés, hogy ezt a rendelkezést bárki komolyan vette-e. A város hóhérjának (*hoer* magyarul!) nem volt szabad csapszékbe járnia, nehogy megbotránkozást keltsen.³⁴

Bár a sör a német kultúrkörben nagy népszerűségnek örvendett íze és gyors előállíthatósága miatt, ám a középkori Budán csak néhány esetben találkozunk vele.³⁵ A budai sörfőzésről a legszemléletesebben a Gallinczer ház 1525-évi számadáskönyvéből nyerhetünk adatokat.³⁶ Kétfélet főztek, a komlóval és mással ízesített (*zalad*) és a mézzel kevert sört (*dulce*). Ehhez nagyobb mennyiségű „füveket”, komlót és mézet vásároltak, a gabonát pedig valószínűleg maguk termelték. A műhelyt Péter mester vezette, a tanácsnak bor- és sör pecsét pénz (*sigillo vinum, sigillum servisie*) címen adót fizettek a hordók után. Valószínűleg nem (csak) saját felhasználásra főzték a sört, hanem elsősorban kimérésre és eladásra is. A Jogkönyvben a sörkésztők (*pir machenn*) kötelezettségeiről is találunk útmutatást.³⁷ Általában sört csapra verni csak a város falain kívül lehetett, amely szabály a borkereskedelmi cikkellyel hozható párhuzamba és a város árumeállító jogáig vezethető vissza. Egyéb esetben a városnak egyszerre csak egy pincéjéből lehet vásárolni, ugyanúgy, mint a bornál.

Fennmaradt Buda városának fogadós- és italmérő szabályzata 1701-ből, amely vélhetőleg a későközépkori állapotokat is tükrözte némileg.³⁸ A legkisebb fogadónak (*Würthshaus*) legalább három szobásak kell lennie, és nyolc ló elhelyezésére alkalmas

istállójának. Ezért 12 tallér cégérpénzt (*Schildtrecht*) kellett fizetni a tanácsnak. A közepes fogadók négy szobásak, 12 lóállásos istállóval, amiért 18 tallért; a nagy fogadók hat szobásak 18 lóállásos istállóval, amiért 14 tallért cégérpénzt kellett fizetni. Buda hét utcájából 14 naponként váltva egyszerre csak két polgár mérhet ki bort; akik a városbírótól igazolást kapnak erről hét krajcárért. Az éjjeliőrnek kell a borkimérés [helyét és árát] kikiáltania, amiért, fél [akó?] bort kap, amit tetszés szerint eladhat. Ha egyik vagy másik polgár akar otthonában kimérni és bort az utcáról árulni, első alkalommal egy tallért fizet és ha gyakrabban teszi, akkor megduplázza az összeget. Másrésztől aki a város borát állandósult borkimérésben (*perpetuierliche Weinschank*) saját felelősségére és saját árral kiméri, annak a közeljövőben ugyanolyan budai bort kell vásárolnia a helyébe. Azok a polgárok, akinek nincsen bora, de privilégiumot élveznek, akadályozás nélkül tudnak budai bort vásárolni tetszés szerint. A sörkiméréseket minden polgár ugyanúgy használhatja, mint a borkiméréseket. Másik fajta hármas tagolása is volt a vendégfogadóknak Európában.³⁹ A jobbfajta fogadóban nem csak az embereket, hanem a lovagló-, teherhordó- és igavonó állatokat is elszállásolták és ellátták. A közepes fogadóban kevesebb embert és állatot fogadtak be, a kicsikben pedig csak ellátást (étkezés, mosdás), vagy csak szállást vehetett igénybe az utazó.

A budai jogkönyv előírja, hogy a városba érkező idegen kereskedőket ugyanúgy kell a magánházakban elszállásolni (*irren herberg*) és ellátni, mintahogy ez a nyilvános fogadóknak (*pey einem offenwaren wirt*) történik.⁴⁰ A kereskedők nem is nagyon szerettek fogadóknak megszállni, inkább üzletfelüknél, vagy családtagjaiknál voltak; így ez a rendelkezés csak a fogadósokat sújtotta, míg a vendég kereskedőknek bizonyos minimális ellátási színvonalat jelentett. A szállásért és ellátásért bizonyára fizetniük kellett, mint ahogy azt a nemesektől (*lantherren*) is elvárták.⁴¹ A jogkönyv 272. cikkelyében bukkan fel egyedül a városi fogadótulajdonos – gazda (*wirt*) említése, de maga a szabály kifejtése tulajdonképpen minden polgárra vonatkozik.⁴² A regiszterben kifejezetten a „bünt elkövető fogadós jogairól” van szó, bár ez inkább csak rossz megfogalmazásnak tűnik. A cikkely szerint azok a vendéglátók, akik bűnözőket védelmeznek és szállásolnak el (*mit wissen heget oder herberigt*) úgy, hogy bűnös voltukról tudnak, ugyanolyan büntetéssel kell bűnhődniük, mint „védeneciknek”. A dolgot súlyosbítja, hogy négy szomszédos lakót is meg lehetett kérdezni az ügyről, akik jó- vagy rosszindulatuktól függően könnyíthették, vagy súlyosbíthatták a büntetést. Úgy vélem, ez a rendelkezés a fogadó belső rendjére és a gazda megbízhatóságára is hatással volt. A jogkönyv szerint a fogadósokat zsákba varrva dobták a Dunába, ha rajtakapják azon, hogy asszonyokat vagy lányokat kerítők működtek a házukban.⁴³ Igen kemény szabálynak tűnik, hogy a városban és kiemelten a fogadóknak is tiltották a kockajátékot.⁴⁴ Ez valószínűleg nem a jóhiszemű, hanem a hamis kockával (*falschen wurffil*), pénzben játszó bajkeverőkre vonatkozott. A játékot megengedő fogadóst mindenesetre pénzbüntetésre ítélték miatta. Tulajdonképpen nem a társasjáték (kártyázás, kockázás) volt tiltva a későközépkorban, hanem a játékszerek manipulálása és a nagy pénzben játszás.⁴⁵ Mátyás király 1486. évi decretumának 66. cikkelyében a korábbi rossz példákra hivatkozva elrendelte, hogy

3. id. Pieter Bruegel: Parasztlakodalom (Kunsthistorisches Museum, Bécs)

„... mindazok, kik sokadalmakra, vásárokra és kocsmákba mennek, bármily rendűek legyenek, minden fegyverüket tegyék le szállásaikon, és ugyancsak a fentebbi büntetés alatt fegyver nélkül induljanak adni-venni és inni ...”⁴⁶ A szállás szó (*in hospitiiis*) ebben az esetben jelenthet magánszállást és vendégfogadót is, míg a kocsmá (in *tabernis*) inkább borkimérésként értelmezhető. A kocsmázás és mulatozás gyakran fordult egymás sértegetésébe és dulakodásba is.⁴⁷ Az ezekről szóló peres oklevelek gyakran az esti órákat jelölték meg a verekedések időpontjával, amikor már kellően ittas volt a társaság.

A fogadók a középkori városokban elsősorban a főút mellett, a folyópart-kikötő-rév közelében és a városkapuk külső és belső oldalán helyezkedtek el.⁴⁸ Céljuk a könnyű megközelíthetőség és a minimális kényelmi szolgáltatások (étkezés, alvás, fürdés, lóittatás, istállózás) egyszerű biztosítása volt. A fogadók gyakran egy utcában sorakoztak egymás mellett és közelükben fürdőház és olykor bordélyház is állt. Kisebb városban és falun általában egy-két, közepes méretűekben tíz-húsz, nagyvárosokban (mint London, Párizs) száznál is több fogadó működött a későközépkorban.

A városi vendégfogadók építészeti jellemzői nem sokban tértek el a helyi egyszerűbb polgárházakétól.⁴⁹ A ház központi része a kemencével fűtött ivóhelyiség (*trinkstube*), amely az utcáról nyílt és a helyi lakosok előtt is nyitva volt. Az ivószobában nagyméretű asztal állt, mellette padok, vagy székek voltak elhelyezve. Egy szekrénykében vagy ládában tartották az asztalneműt készenlétben: tányérokat, evőeszközöket, poharakat, kancsókat és az abroszt. A fogadó egyetlen fűtött helyiségében egy kályha (esetleg kan-

dalló) is magasodott a fal mellett. A falon ruhaakasztó, az asztalon gyertyatartók, a mennyezetről kerécsillár lógott. Az ivó mellett volt található a melegkonyha, ahol a tűzhelyen sülteket, kásákat, főzelékeket készített a gazdasszony. A ház udvar felőli részében, nagyobb fogadók esetében az emeleten helyezkedtek el a fűtetlen hálókamrák. Egy kamrában 4–8 ágy is elfért, a helyiség méretétől függően és egy ágyban a legtöbb esetben ketten, hárman, vagy négyen is aludtak. Az ágyak felszereléséhez szalmazsák, lepedő, takaró és párna tartozott, amit a gazdasszony tartott tisztán. A ház alatti pincében voltak a gazda boroshordói. A mindig nagyméretű, szekerek beállítására alkalmas udvar hátsó részén állt a szénapadlással kombinált istálló a lovak számára, a ház közelében pedig a latrina, valamint a folyóvízes kút mosakodáshoz és loitatáshoz. Az udvarba általában kétszárnyú kapun lehetett bejutni, a ház homlokzatán pedig cégér függött. A ház és az udvar zárhatósága fontos feltétel volt, hiszen a megszálló emberek és állatok épségére, illetve személyes tárgyainak meglétére felelősséget vállalt a fogadósgazda.

A nürnbergi Zwölfbrüderstiftungen fennmaradt kötetei között három olyan színes rajzot találunk, amelyek élethűen ábrázolják a fogadósok munkáját.⁵⁰ Egy fogadás a háza előtt áll és borral kínál egy vendéget. A ház ablakából cégér lóg ki (zászló, buksza és zöld lomb), az ajtón benézve egy csapra vert hordót láthatunk. A fogadósné (Margaretha Pfalerin) a konyhában áll a tűzhely mellett és fakanállal kóstolgat egy fazékból. A tűzön fazékban fő az étel, a helyiségben használaton kívüli fazekak, serpenyők, tányérok sorakoznak. Belátunk az ivószobába, ahol egy hosszú padon lehet megpihenni. Egy másik fogadás (Jorg Starcz) az ivószobában bort szolgál fel az asztalnál ülő vendégeinek. Az abrosszal leterített asztalon sültcsirkés tál, tányérok, kenyérdarabok, kés és üvegpoharak vannak, az asztal alatt egy vízzel telt dézsában üvegpalackban hűl a bor. A borkimérők (csaplárok) is cégér alatt (zászló, lomb) dolgoztak, a nagyméretű hordóba vert fa-, esetleg rézcsappal csapolták a bort. Körülöttük munkaeszközeik: kanna, tölcser, dézsa és a csap; oldalukon övtáska, amibe az ital árát gyűjtötték. A későközépkori falusi fogadók (csárdák) külső és belső kinézetére emellett id. Pieter Bruegel festményei nyújtanak kiváló képet (1–3 kép). A városi emeletes ház ablakából cégér és lombkoszorú lóg ki, portálján ónkancsó, lámpás és fáklya látható, az épületben a kíváncsiskodó népek mellett csókolózó pár és hányó dudás tartózkodik. A ház előtt két jókora boroshordó fekszik, bizonyára már üresen, rajtuk a borkimérők eszközei: a kancsó és a tölcser. A falusi széles ház ablakában szintén cégér van kifüggesztve, a melléképület előtt asztal és padok, rajtuk vigadozó vendégek ülnek. Az istállóval (!) kombinált beltérben pedig egyszerű asztal és padok mellett étkeznek az ifjú párt ünneplő vendégek dudaszó mellett. A vendégek drága, „siegburgi” kancsócskából isszák a bort és egyszerű tányérokból, apró kanalakkal eszik az ólajtón szervírozott édes (?) kását.

Sok színdarab, dráma, regény címadója és helyszíne játszódik fogadóknak évszázadok óta.⁵¹ A középkoriakban leginkább a fogadás „belépőjében” találhatjuk meg a szakma fény és árnyoldalainak hitelesnek tűnő leírásait. *Hans Sachs* A paraszt meg a tehéntolvaj című darabjában az őszinte fogadás így mutatkozik be: „Ma van itt az évi vásár,/ de a nép mind máshová száll:/ be nem nyitott egy fél vendég,/ kitől hasznot

remélhetnék./ Így hiába is kurtítom/ adóm, s hasztalan hígítom/ söröm úgy, hogy fele víz már,/ s esküszöm, hogy dupla pénz jár:/ bármennyit csaljak, cselezsek, az adósság lassan ellep.” A gazda a tehéntolvaj rendelését („két tyúkot a nyársra ... s bort”) sem tudja teljesíteni, csak sült hurkát és sört kínál, de azért a kannáját, öntányérját és a kabátját kölcsönadja neki – vesztére. A vendégekorról így beszél: „Ide sok efféle járkál:/ koldus, csirkefogó, kalmár,/ zarándok ül az asztalnál.” Az inkvizítor leveese című komédiájában pedig: „Megyek, fogytán a széna, szalma,/ és még zabot is venni kell ma,/ hogy legyen egy kis tartalék. Olyan se volt a szádba’ még,/ mint az elzászi újborom! ... Megyek, keríték pár komát,/ de hogy legyen jó hangulat,/ süttess két-három szárnyasat,/ és legyen triktrak, kocka, kártya!” Cortebarbe *A három compiégne-i vak* című játékában pedig ezt olvashatjuk: „Szólongat gazda és csapos:/ »Itt a finom bor, illatos,/ Az auxerre-it ízlelje meg,/ Meggyógyul tőle a beteg.«... »A soisson-i, az a jobb, Feltámad tőle a halott« ... »Van nálunk minden, ami jó,/ Pecsénye, frissen sült cipó,/ Fűtött szobánk és vetett ágyunk,/ Pénzéért jól hálhat minálunk.« ... »Reggel számol a fogadós, Melyikük mennyivel adós,/ Gondosan mindent összeád,/ Szállást, italt meg vacsorát,/ A lovaknak szénát, vizet,/ Hát a deák öt sou-t fizet./ Azt mondja a csaposlegény:/ »Nagy tál pecsenyét vittem én,/ Hizott kappant, pástétomot,/ Számoljuk hozzá még a bort:/ Tíz sou – kereken ez marad,/ De az urak még alszanak.«” A fogadósnek a három vak nem akarta megfizetni a járandóságot, ezért a gazda a plébánoshoz ment igazságáért. A pap viszont nem bonyolódott bele az elszámolási vitába, hanem szakmájához híven megáldotta, szentelt vízzel behintette és elengedte őt. A tanmese tanulsága az, hogy néha a becsületes ember is porul jár.

Szepsi Csombor Márton 1622-ben Kassán kiadott útleírásából, az *Europica varietas*-ból sok vendégfogadót megismerhetünk.⁵² Az élménybeszámoló elsősorban a szerző benyomásait, személyes tapasztalatait tartalmazza, a bejárt városok- és lakosságuknak bemutatásával fűszerezve. Márton két évig Danzigban (Gdansk) tanult, majd onnan indult el a korabeli nyugat-Európát bejáró útjára lengyel, mazúr, porosz, dán, fríz, holland, angol, gall, német, cseh és sziléziai városokat és falvakat is érintve. Útja során számtalan szálláshelyen és vendégfogadóban megfordult, így leírása alapján kissé beláthatunk a 17. század eleji fogadók üzletmenetébe. Állomásain rendszeresen közölte a fogadó nevét, a bor, vagy sör; az étkezés és az alvási lehetőség díját; valamint azt, hogy ezt olcsónak vagy drágának találta-e. Az ételek és italok mennyisége és minősége jelentős eltérést mutatott, az ágy és a szalmazsák (esetleg bőrpárna) sem volt mindig egyforma. A fogadós és a fogadósne kiszolgáló munkája is nagyon eltérő volt; egyes helyeken kedvesen és „nagy emberséggel” fogadták, máshol lényegében pénzügyileg átverték, sőt volt, ahol meg is lopták. A szórakozást a borozgatáson kívül zenészek (kobzos), kártyázás és a nagy beszélgetések jelentették, emellett azonban gyakran megjelent a prostitúció lehetősége is a gazdasszony „lánya” személyében.

A vendég magával vitt pénze, az aranyforintok használata igen figyelemreméltó. A magyar aranyat mindenhol elfogadták, de helyi váltópénzre kellett beváltani. A szállások és az étkezés színvonala nyugat felé haladva a kiszámlázott költségekkel együtt

egyre nőtt. A lengyelországi Baranovban a vár melletti utcában talált fogadót, ami kinézetre tetszetős volt, de ételt nem kapott benne. Szendomírban szintén csak jó szót kaptak egy idős gazdától, aki régen Monachi Miklós seregében szolgált. A puritán világljáró mindig elcsodálkozott a lengyel városokban nagy számban megtalálható örömlányok tömegén. A poroszországi Gugelben útitársa kikezdett a fogadós „szép leánnyal”, aki az „égetett bort” árulta. Bár a lány már nem volt éppen ártatlannak mondható, bizonyára kevesellte a felajánlott pénzt, mert anyja tanácsára szidalmazva és egy fával ütlegelve kidobta a két vendéget a portájukról. A Gdansk melletti Szentkút faluban egy útmenti fogadónál leírja, hogy a városiak járnak ide nyáron mulatni. Nagy gyümölcsöskertjében állnak az asztalok és a bőséges étel-ital választék mellett különféle zenészek szórakoztatják a közönséget. Frauenburgban egy templomnyi magas és még annál is szélesebb fogadóban szállt meg. A marienburgi Három Gráciáról elnevezett fogadó, amely a városon kívül állt, három napig adott szállást neki. A hollandiai Amsterdamban a Sylvanus (Erdei Vadember) fogadóban aludtak, ahol a szálláson kívül jó sört és rossz ételeket kapott napi egy forintért. A delphusi Tejesleányban a vacsoráért nyolc, az ágyért három garast fizetett. A flissingai Három Szerecsen Leányban, bár nem fogyasztott semmit a hajó indulása miatt, jóformán fogva tartották, amíg ki nem fizette a szálláspénzt: „...vagy halsz, vagy nem halsz, bizony addig ki nem megy, mert szándékos volt itt háltni.” Rochesterben ebédelni tért be egy fogadóba, de étel helyett a

4. Fő utca 20. pilléres terme (Fotó: Benda Judit)

gazdasszony lányának tisztességtelen közeledése, a kért egy icce sör helyett három és annak ára várta, ezért elmenekült innen egy másik fogadóba a Kék Majomba. Dover közelében kalandos körülmények között az erdőben aludt, mert „...hogya ha szintén az vendégfogadóhoz elmegyek is, éjszakának idején egy embert bé nem bocsátanak, főképpen azt ki nyelvükön nem tud.” A városban pedig a Négyökrös Ekében szállt meg, ahol egy néma, sánta, mosdatlan szolgálólány viselte gondjukat. A galliai Pontosiában a Korona fogadóban a három társa megszökött fizetés nélkül, a gazdasszony pedig nem fogadta el a felkínált aranyát, hanem elvette zálogként a köpenyét. Egy Párizs melletti fogadóban bőven kínálták (csirkehúst, tehénhúst, sajtot, retket), de nem kért belőle, ezért a gazdasszony dupla árat számított volna a borért és az ágyhasználatért. Menilachornban bort és hallal sült bélest kapott, amiért rossz pénzzel fizetett, amelyet valószínűleg előzőleg szóhattak rá. A Portuma nevű városban sem akart ételt rendelni a Saskeselyű fogadóban, ám a gazda itt is megfizettette az el nem fogyasztott javakat. Wimmelsbachban megszállva félt, Hausenben pedig bepálinkáztak, majd a társa a fogadósneval töltötte az éjszakát. Nürnberg neves fogadói „...az Sylvanus, az Arany Lúd, az Hársfa és az Fehér Ló...”, ez utóbbiban lakott. Varthausban egy emberséges gazdasszony által vezetett fogadóban hált három pénzért. Csehországban Frauenburgban a gazdasszonytól ingyen kapták a bort, a kenyeret és a halat. A prágai óvárosban a Három Koronában szállt meg, ahol annyira sok vendég volt már, hogy csak egy padon tudott aludni. Königstadtban szintén nem jutott neki ágy, ezért bőrpárnákon aludt, a sör rossz, a bor savanyú volt, de legalább a fogadósne volt kedves. Jaromirban a fogadós „sajnos nem tudott visszaadni” a tallérból, ezért és a potyán kifizettetett borért keserű szájjal és könnyebb erszénnyel távozott. Glotzban „...az alsó vendégfogadóban jóllakánk, az gazdasszonynak is jó kedve volt, mert két leányát közinkbe ültetvén rendjét kihozatta, egy-egy csókba kártyát is játszództatott velünk, úgyhogy az ki megnyerte az másikat, az nyertest meg kellett csókolni az nyeretlennek.” A sziléziai Patskában, és Nissában a Fekete Elefántban emberséges gazda látta vendégül. Majd végül Krakkóban a vár alatti barlangban, a „sárkánylyukban” sörözött.

KÖZÉPKORI FOGADÓK MAGYAR VONATKOZÁSÚ EMLÍTÉSEI AZ ÍROTT FORRÁSOKBAN

És most lássuk a magyarországi, vagy magyar vonatkozású fogadó említéseket. 1279-ben Kopasznak mondott Péter esztergomi fogadós (*Petri dicti Calvi albergatoris*) házát említette szomszédként Csáki Ugrin tárnokmester, palotája helyének meghatározásakor.⁵³ A fogadó egyébként jó helyen, a vásártéren állt a Duna közelében, közvetlenül a tárnokmester palotájának szomszédságában. Egy pozsonyi városi fogadóban letartóztattak egy bűnbandát 1410-ben, amely polgárokat támadott meg és tartott félelemben.⁵⁴ A vádlottak jól védekezhetek, mert végül fővesztés terhe mellett próbaidőre bocsájtották őket. 1414-ben Zsigmond király Bernből Trinoba történt utazása során kíséretével

többször is vendégfogadóban (*hospicium*) szállt meg.⁵⁵ V. László király 1456. augusztus 10-én Bécsben rendeletet adott ki „minden városoknak és mezővárosoknak az ország útján Budáig le, miként a fogadókat, istállókat jó rendben tartsák, eleségről gondoskodjanak, mivel ő közelebről seregével együtt megy le”.⁵⁶ 1462–63-ban említi *Haselbach krónikája*, hogy Bécs ostrománál a falon kívüli külvárosokban „...minden császári fogadókat és más épületeket öszverontanak...”, hogy a város védhetőbb legyen.⁵⁷ 1464-ben Mátyás király II. Pál pápához királyi hódolatot bemutató küldöttséget küldött Rozgonyi János tárnokmester és Janus Pannonius vezetésével 300 lovas kíséretében.⁵⁸ Az Itálián végigvonuló vitézek nagy feltűnést keltettek díszes ruhájukban. Firenzébe érve „ahány vendégfogadó csak volt, mind megszállották.” 1476-ban Beatrix nápolyi eljegyzésén a városba érkező magyar küldöttség egy része polgároknál, másik része az Osteria del Sol nevű vendégfogadóban lett elszállásolva.⁵⁹ *Joseph von Hormayr* Bécsi Krónikájának leírása szerint Mátyás király kerékgyártónak öltözve, Bécs ostrománál 1485-ben a Három holló fogadóban szállt meg barátaival. A helyiek kezdték felismerni, ezért a kísérete kisebb elterelő zavart (verekedés) produkált, mialatt a király a Stuben kapun keresztül ki tudott szökni a városból.⁶⁰ *Pietro Ranzano*-nak *Annaleséből* pedig tudjuk, hogy amikor Nápolyi Beatrix királyné hűgát Bianca Sforza-t eljegyezték Corvin Jánossal 1487-ben, a leánykérő küldöttségben voltak alkímisták (?) is, akiket egy fogadóban szállásoltak el Bécs városában.⁶¹ Bár valószínűleg nem mesterségük művelése, hanem talán egy felborult gyertyatartó miatt a fogadó és vele együtt 200 ház és a skót egyház leégett, minden esetre könnyű volt őket meggyanúsítani. Hatalmaskodások is történtek fogadóban. 1480-ban Anthimus Miklóst a nezeri fogadóban Dombói János jobbágyai megtámadták és megölték.⁶² 1483-ban az atádi fogadóban, Bathian-i Baltazár baracsi birtokának beiktatására jött küldötteket a helyiek káromkodva elkergették.⁶³ Ugyanebben az évben Laki Tűz János várnagya nem akarta átadni a szenyéri várat Anthimos János királyi küldöttnek, és a fogadóbeli szállásán nyaktöréssel fenyegette meg őt.⁶⁴ 1527-ben Marx Beck alsó-ausztriai kamarás utasította a helytartót, hogy Gúcsics Gáspár adósságát térítse meg Hanssen Prewer fogadósnak.⁶⁵ Gáspár kötelezvénye egyébként a saját- és három lovának eltartása fejében keletkezett. *Szerémi György*, a budavári Alamizsnás Szent János kápolna egykori káplánja történetírásában olvasható, hogy 1527-ben Bodó Ferenc, Szapolyai János hadvezére, elfogatása előtt egy kis Tisza menti falu fogadójában vendégeskedett.⁶⁶ A fogadós különféle fogásokkal és forralt borral kínálta és hosszasan beszélgetett vele dilemmájáról.

A fennmaradt későközépkori városi számadásokban is találunk fogadókra utaló bejegyzéseket. Selmechányán 1365-ben, Mertenyn (vagyis Mertenné) fogadós asszonynak 2 forintot adtak a városi költségvetésből, majd 1373-ban ugyanítt 100 garast fogadóbeli étkezésért.⁶⁷ Bártfán Schönweser fogadósnak 1426 tavaszán 62 denárt fizetett ki a Solgabyro, Baliczky futár szállásáért. 1433-ban a bártfai fogadóban italért fizettek 2 forint 50 denárt. Fogadói költségekre és borra 14 forintot fizetettek ki Bártfán 1433-ban. Frona plébánosnak 1433-ban a császár írnokának szállásáért adott a bártfai fogadóban 3 denár 50-et. A bártfai fogadóban 1426-ban adtak Cloz Konstilnak 150 denárt.

1426-ban pedig a Sárosi várnagy 200 denárt fizetett Simon Walnak a fogadójában, két év múlva pedig a sárosi bíró adott 36 denárt fogadói költségekre. Bártfán borra és fogadói költségekre 1440-ben 632 denárt fizettek ki. Szintén ebben az évben adtak 23 pint borért és fogadói költségekért 16 denárt. Ugyanekkor borra 500 denárt, majd zabra és Nickel úr fogyasztásáért 300 denárt és borért újabb 408 denárt fizettek. I. Ferdinánd császár követe *Ghiselin de Busbecq* 1543-ban Győrben egy fogadóban szállt meg, ám arról panaszkodott útleírásában, hogy alig találni az országban vendégfogadót.⁶⁸ A győri káptalan 1522-ben, és két évvel később is átépítette a fő téren álló fogadóját, amelyet fogadósok béreltek működtetésre. A „nagy ház” mögött istállók és kocsiszínnek várták az utazók felszerelését. Az épület 1566-ban leégett, de Rueber ezredes a telken újjá akarta építeni, ám csak a nagyméretű pincét sikerült megépítenie. A ház szomszédságában állt egyébként a Fekete Sas fogadó.

A soproni vendégfogadók közül a 16–17. században már legalább négy rendelkezett cégérrel.⁶⁹ A Vörös Ökör első említése 1595-ből való, az Arany Angyal 1648-ból; az Arany Szarvas 1676-ban, a Zöld Koszorú pedig 1643-ban már biztosan működött. A nagyszombati két vendégfogadó gazdája csak a szállóvendégeknek mérhetett bort, annak árát pedig hatóságilag magasabban tartották, mint a városi borkimérésekben árultakét.⁷⁰ Besztercebányán a fogadósok a vendégek ellenőrzését is előírták, és ha gyanús, vagy ellenőrizhetetlen személyazonosságú alak akart náluk megszállni, azt jelenteniük kellett a hatóságnak.⁷¹ Nagyszébenben 1698-ban elrendelte a tanács, hogy „... nemes emberek és más idegenek, ha a városba jönnek, szálljanak a vendégfogadóba és ne polgárházakba”.⁷² 1599-ben a pozsonyi fogadósoknak előírták, hogy ne árulják drágábban a zabot a városi árnál és ne hozassanak „idegenből” bort, vagyis a boroshordókat a polgároktól vásárolják meg.⁷³ Sopronban figyelemreméltó tiltakozást váltott ki a fogadósok körében, hogy a tanács megtiltotta számukra a hetipiacon, a délelőtti órákban való zabvásárlást, mondván, hogy ez a polgárok előjoga. A fogadósok arra hivatkoztak, hogy ők is polgárok és szükségük van a vendégek lovainak ellátására. Végül a tanács engedélyezte nekik az elővásárlást és előírta a kimérhető boraik árát is, amelynek drágábbnak kellett lennie a polgári kimérések árainál.⁷⁴ Kismartonban az előírás szerint kocsmában és vendégházban csak idegen és vándorlegény szállhatott meg, de a puskájukat nekik is át kellett adniuk megőrzésre a fogadósoknak.⁷⁵ Zsigmond lengyel herceg budai tartózkodása alatt vezetett számadáskönyvében Schydlowyczki kancellár rendszeresen feljegyezte a herceg úr utazásaival kapcsolatos kiadásokat is.⁷⁶ A megfogalmazások nem egyértelműek, amikor a szállások (*hospitium*) költségeiről beszél, de vannak olyan tételek, amelyek alapján feltételezhető, hogy fogadóban töltötték az estét: „20 magyar dénárt adtam a vendéglátónak borra, zabra, szénára és szalmára [ott], ahol a herceg megszállt.”

Egy pozsonyi dunaparti Alsó-, vagy Zsidó fürdő melletti fogadóban zajló életéről peres iratok maradtak fenn 1539-ből.⁷⁷ A gazda (*wirt*) volt a helyiség tulajdonosa, amelyben a borozgatás folyt. A polgárok egy központi helyiségben, valószínűleg padokon ülve, asztal mellett ittak; emellett volt a konyha (*in der kuchel*), ahonnan az ecetet vették a

verekedés közben elájult ember magához térítésére. A bort kiöntöcsöves korszokban (*rör*) és kancsóban (*kandl*), a húst villával (*gapel*) szolgálták fel és ezek a tárgyak is részt vettek a dulakodásban.⁷⁸ Az ivóban főleg halászok, tímárok, fazekasok és ismeretlen foglalkozású kézművesek tartózkodtak. A leírás alapján ugyan nem egyértelmű, hogy milyen „intézményről” van szó, de a gazda említése, az ivóhelyiség és a melegkonyha miatt nagyon valószínű, hogy egy helyi lakosok által is látogatott fogadóban történtek az események. Az erdélyi „fogadó hiányról” *Apor Péter* emlékezett meg művében.⁷⁹ „Az 1687. esztendő előtt olyan emberséges ország vala Erdély, hogy egy pénz nélkül keresztül mehettél volna rajta, mégis mind magad, mind a lovad jól lakhatott volna rajta; nem vala híre az vendégfogadónak. Csudálkozva néztük Kolozsvárott a közép utcában, hogy mondták, hogy vendégfogadó, azon egy nagy szakács vala leírva késsel az tűzhely és írott fazakak előtt. Vala egy rongyos ház Miriszlónál is, akit hallottam, hogy vendégfogadónak mondtak, de nem láttam, hogy vendég szállott volna belé”. Lehet, hogy ugyanennek a kolozsvári fogadónak volt a homlokzatára festve: „*Commorandi natura diversorium nobis habitnandi dedit – anno salutis 1571.*”⁸⁰

KÖZÉPKORI FOGADÓK AZ ÍROTT FORRÁSOKBAN BUDÁN, PESTEN, ÓBUDÁN

A budai forrásokban viszonylag későn és sajnos nagyon kis számban jelentek meg a vendégfogadóról szóló említések; inkább a „szállásán”, „szállására ment” kifejezésekkel találkozunk. Bár a megfogalmazások sokszor nem egyértelműek, hiszen ez jelenthetne éppen intézményesített szállóhelyet, vagyis fogadót, mégis úgy véljük, hogy inkább sokszor „kiadó szoba” és baráti vendégeskedés előfordulásával van dolgunk. *Szerémi György* emlékirataiban általában csak budai szálláshelyeket említett: a budai szállásokat a nádor lefoglalta, ezért a kíséreteket Pesten kellett elhelyezni; Hunyadi Lászlót szállásadónője figyelmeztette arra, hogy valószínűleg ki fogják végezni; Bánffy Jakabról pedig közli, hogy Budán a Szombat-piacon lakó Csaplár Istvánnál kapott szállást, amikor mérgezés áldozata lett egy kerti ebéd alkalmával.⁸¹ A városban meglepően gyakran említett „bérházak” közül lehetséges, hogy egyik-másik fogadóként (is) működött. Leginkább a Kerekgardon és az Edeslyk nevű házak neve hozható összefüggésbe ezzel.⁸² Az Edeslyk ház neve szerintem nem az utcán álló közkútra, hanem inkább egy borospincére (állandósult borkimérésre, kocsmára), esetleg fogadóra utal. Egykori városi fogadók cégerei lehetnek egyes budai szőlődülők állandósult nevei is: Aranygomb, Arany-pohár, Vereskép, Bordelmal.⁸³ A budai utcák közül csak egyről lehet feltételezni, hogy vendégfogadó állt benne és annak cégéről nevezték el. Ez a Rózsás utca, amelyről csak azt tudjuk, hogy a castrumban feküdt, így egy keresztutca, vagyis köz neve lehetett.⁸⁴

És most lássuk a budai fogadó-említéseket. Silher német fogadós (*caupo*) 1363-ban eladta 32 forintért óbudai telkét, kő- és faházait a rajta lévő pincékkel és kertekkel együtt Erzsébet királynénak, aki ezt később a klarissza kolostornak ajándékozta.⁸⁵

1370-ben Ulrich vendégfogadós (*collector hospitem*) esküdt, majd bíró lett a budai tanácsban.⁸⁶ A 14. század elején Budán éltek Farkas mester és Jankó mester fogadósok.⁸⁷ Többek között Pescone fogadós (*caupone*) is tanúskodott 1394-ben, amikor Pál özvegye Ágnes asszony eladta Falk Henriknek és feleségének a budai Rézmál dűlőben fekvő szőlőjét.⁸⁸ 1439-ben Nicolaus fogadós (*caupo*) a városi tanács tagjaként tanúsította, hogy Fodor Miklós nyolcvan aranyforintot hagyott feleségére, Ilonára.⁸⁹ 1459-ben Rozgonyi Sebestyén budai tartózkodása alatt készült számadásjegyzékben Kanizsai Lászlónak rendszeresen egy fogadóból hozattak 16 denárért egy pint bort.⁹⁰ Máskor a kapitány (Kanizsai Imre) és Mihály deák 3 köből bort rendeltek 12 denárért szintén egy fogadóból. 1462-ben Cuncz Hofner budai fogadós háza (*collectoris hospitem*) a Hátsó utcában, Farkas László háza mellett állt.⁹¹ Mivel a fogadósok nyilvánvaló okokból a fogadójukban laktak, ezért feltételezhető, hogy ebben rendezte be fogadóját is, tehát a mai Úri utca középtáján, a nyugati oldalon álló házak közül az egyik ebben az időben vendégfogadóként működött. Pesten állt egy Városi Jegyzőhöz (*in der herbaerg czum Stadtschreiber*) címzett fogadó, amelyet Aranyos Jánosnak, a Bártfai városi tanácshoz írott leveléből ismerünk.⁹² Az utalás „... *Wenn es ewr E(rsamkeit) bequeme Wirt dünken*”, azaz ha ön magányosságában kényelmes fogadóra gondol – esetleg más egyéb szolgáltatásokat is jelenthetett...

16–17. századi útleírásokban gyakran találkozunk fogadók említésével, ami nem csoda, hiszen az utazók maguk is igénybe vették szolgáltatásaikat. Egyébként ebben a korszakban fogadónak használtak szinte bármilyen épebb házat, amelynek nagyobb udvara volt. 1669 *Edward Brown* útleírásában a karavánszerájok „...nagy és üres házak, melyek fogadók az utasok részére”.⁹³ *Wratislaw* báró 1591-évi útleírása szemléletes képet nyújt a törökkori vendégfogadóról, vagyis karavánszerájokról, mivel „volt szerencséje” kipróbálni őket.⁹⁴ Leírása szerint a karavánszerájokat a „csöcselék”, vagyis a szegényebb utazók és szolgálkák használják, ahol a lovakkal együtt alszanak egy légtér-

5. Kapucinus utca 9. ülőfülkék (Fotó: Tihanyi Bence)

ben. Az ispotályokat ellenben a módosabb utasok vették igénybe, ahol saját alvókamrárt és ingyen ételmelet lehetett kapni. Ilyen jellegű épületről emlékezett meg 1555-ben *Hans Dernschwam* is, amikor a Szombat-piacon álló, egykor mészárszékként épült házról írt. Dernschwam budai szállása egyébként „...az Olasz utcában [volt], a néhai kalocsai püspök háza melletti elhagyott épületben szállásoltak el bennünket. Nyolc kocsinkkal együtt itt táboroztunk; lovainkat más házaknál helyezték el.”⁹⁵ A várat járva megemlítette, hogy a nyilvános borkimérések még működnek, különösen a Szombat-piac környékén, de már kikiáltó nélkül. Evlia cselebi török utazó Budán jártában 1664-ben a castrumban öt kereskedő-fogadót (*tudsárkháni*) látott, a Váralján egyet, a Tabánban hármat, Pesten pedig kettőt, de mint írja „...ezekre nincs szükség. A lakosság ugyanis a vendégeket a fogadókbán nem szállásolja el, hanem házaikban készítenek vendégszobát.”⁹⁶

KÉT BUDAI ÉPÜLET, AMELY FOGADÓKÉNT IS MŰKÖDHETETT A KÉSŐKÖZÉPKORBAN

A budai Várban (castrum), a Váralján (suburbium) és a külvárosokban bizonyára sok fogadó várta a betérőket. A castrumban vélhetően inkább a Posztómető – Hátsó utca északi felében és a Szombat-piac környékén lehettek, távol a királyi udvartól és a város főterétől. A suburbiumban a vízvárosi városfal három kapuja környékén lehettek,

6. Kapucinus utca 9. pilléres terme (Fotó: Tihanyi Bence)

valamint a Duna utcában (ma Fő utca) és a castrumba vezető utak mellett. Két csoportosulásuk is feltételezhető, az egyik a Fő utca északi végében, ahol a 18. században is sok fogadó állt; a másik az utca déli harmadában pedig a mai Budai Vigadó környékén. Északon a Király fürdő feltételezett középkori elődje, a Szent Péter fürdő; délen pedig a Tojgun pasa fürdőjének (elpusztult) feltételezett elődje a Szent János fürdő várta az utasokat és a helyieket.⁹⁷ A külvárosokban (Alhévíz, Felhévíz, Logod) szintén a főutak mellett, a Duna közelében lehettek a hévizes források mellett, itt azonban az ispotályokkal is fel kellett venniük a konkurenciát.

Az egykori Váralján, a Szent István városrészben egymás szomszédságában áll két középkori épület, amely mind elhelyezkedése, mind építészeti jellegzetességei miatt feltételezhető, hogy a 15–16. század folyamán egy időben vendégfogadóként is üzemelhetett. A földszinti pilléres termek ivóhelyiségek, mellettük konyha, az emeleti szobasoron pedig hálóhelyiségek lehettek, udvarukon pedig egy-két szekér beállítására volt alkalmas hely.

Az I. kerületi Fő utca 20. számú ház (4. kép) a középkori Váralján (*suburbium*), a Szent István városrészben, a Hosszú, vagy Duna utcában, az utca vonalára merőlegesen helyezkedett el.⁹⁸ Az 1950-es évekbeli falkutatásból és építészeti felmérésből úgy tűnik, hogy egy 14. századi (?), kétosztatú ház alkotta az épület magját.⁹⁹ Az utcai szoba nyugati felében a 15. század első felében egy csodálatosan faragott mészkö-pillért helyeztek el, amelyet két félköríves hevederív köt az északi és a déli homlokzati falhoz. A

7. Ismeretlen művész: A két török kocsmá cégére, 1700–1799. Mészkö, Kapucinus utca 9.
BTM Kiscelli Múzeum, Fővárosi Képtár; (fotó: Makrai Péter)

pillér egy emelet-ráépítés miatt készülhetett és egy osztófalat tarthatott. Ezzel létrejött egy földszinti, nagyjából 9 × 9 méteres, belső térrel rendelkező, utcai bejáratú (?) terem. A második kamra mögé még két helyiséget építettek, ezek falainak iránya enyhén eltér az eredeti épülettől. A terem síkfödémés záródású volt, de a további két helyiség

dongaboltozatát is középkori építésűnek határozták meg. A középkori épület utcafronti része biztosan emeletes volt, amit a pilléres hevederív faltartó szerepe bizonyít. Esetleges pincéjét, a ház északi traktusát, valamint udvari részét ezidáig nem ismerjük. A Kapucinus utca 9. számú épület (5., 6., 7. kép) az előbb leírt ház nyugati szomszédja. A ház elődje szintén a 14. században épült a Pala utcára merőleges irányban, a telek keleti szélén.¹⁰⁰ A 15. században jelentősen átépítették, a telek teljes hosszában, a Pala utcával párhuzamos irányban emeltek egy nagyobb lakóépületet. Ennek legfontosabb helyisége a nagyméretű, 8 × 8,5 méteres belső terű, boltozott, középpilléres „pince” volt, amit a Pala utcáról lehetett megközelíteni szintben.¹⁰¹ Fölötte három szoba és egy ülőfülkés kapualj állt, amin keresztül lehetett behajtani az udvarra. A ház mögött egy kőfalazatú, 16. századra datálható kutat is találtunk. Az épület emeleti részét a szobasorral együtt a 16. század elején átépítették, újra falazták. Egy 17. századi periódushoz kapcsolható annak a szemétdögörnek a leletanyaga, amely a keleti „pincében” került elő.¹⁰² Újabb átépítése a 18. század elején történt, ekkor megint újraépítették az emeleti tartófalakat, valódi pincét ástak a ház nyugati végébe és italmérésnek rendezték be. Lejárója fölött kőbe vésett „itallap” hirdette a kínálatot, mellette pedig két faragott török fej volt a kocsmacégére. Lehetséges, hogy az épület többször is fogadóként és italmérésként működött a 15–18. század folyamán; erre utal a nagyméretű, pilléres „pince” (ivóhelyiség), a szobasor, a szemétdögör leletei és a kocsmacégér.

Léteztek a városok külterületein is fogadók, amelyek szintén utazó állomások és ló-pihentető helyek voltak. A főutak mentén, egy patak partján helyezkedtek el, általában fél-egy napi járóföldre a várostól. Úgy tűnik, hogy többnyire a 13–14. században felhagyott faluhelyek területén épültek fel, így gyakran a korábban ott állt falu még működő malmának közelében találjuk őket.¹⁰³ Lehetséges, hogy a pihenőállomás mellett, a külföldi borok közvetlen városba szállításának tilalma állt működésük hátterében.¹⁰⁴ Ha valóban így volt, ez jelentősen fellendíthette a határszéli fogadók forgalmát és hangulatát is. Óbudához közel, az Aranykerékhez (*zum Goldenen Radl*) címzett fogadó épülete a korábbi Bana falu és malmának (Radl malom) közvetlen szomszédjában áll még manapság is.¹⁰⁵ Középkori említését 1553-ból, Hans Derschwam útleírásából ismerjük, amikor Bécsből Óbudára érkeztek: „Ez a szállásunk egy öreg malom mellett volt, ott ahol egykoron Sicambria állt.”¹⁰⁶ Bár a leírás ráillik a Krempl malomra is, amely az egykori Pazándoknál terült el. Sasad, illetve Nevegy falu területén állt egy fogadó, amelyet később Istenkúti csárdának hívtak.¹⁰⁷ Ugyanígy lehetett a budaörsi Csíki csárda, amelynek épülete az elpusztult Csík falu helyén áll manapság is, a Szarvas csárda Szentlőrincnél, a Pester Würtshaus Gubacsnál, a Rákosi Würtshaus Szent Mihálynál és az Ördögmalom és csárda az egykori Szentlászló falunál állt.

Összefoglalva tehát bátran elmondhatjuk, hogy a Magyarországon eddig kevésbé ismert és kutatott középkori városi fogadókról is szép számban maradtak fenn adatok. A fogadósok és házaik fontos feladatot teljesítettek a városba érkező utazók ellátásával és holtidő esetén pedig a helyi lakosság egyik közösségi helyszínének biztosításával. A

források étellel teli képet nyújtanak a vendéglátó helyek forgalmáról és a bennük zajló életéről. Mivel a fogadóknak nem csak belföldi, hanem külföldi utazók is betérhettek, a gazda, vagy gazdasszony idegen nyelv tudása elengedhetetlen lehetett. Ez persze a többnyelvű európai városokban nem jelenthetett nehézséget. A nemzetközi jelleg kiemelését elvárás lehetett működésük során, így az sem véletlen, hogy a legelső postakocsi és gyorskocsi állomásokat is vendégfogadóknak rendezték be a 17–18. században. A nyilvános fogadók hamar a külföldi hírek, szokások, divatok terjesztésének központjaivá váltak a szegényebb lakosság körében. A 18. században először ezeken a helyeken rendeztek bálakat, színi- és cirkuszi előadásokat, különleges embereket (pl. szakállas nő, sziámi ikrek, néger) mutattak be, és végül a mozik első színhelyeivé is lettek.

JEGYZETEK

1. *Bíró – Molnár 2009*, 8–58.
2. *Brósz – Pólay 1986*, 145.
3. *Caesar 1974*, 72. (32.); Úgy tűnik, ez csak a saját törzsből származókra vonatkozott, mert a leírás szerint a szomszédos törzsekkel nem bántak ilyen barátságosan.
4. CJH 1899, 13. Szent István I. könyve, 6. fejezet.
5. *Győrffy 1975*, 240–241. „Gaudeat hic sospes / Veniens huc civis et ospes / Ac veniam lapsi / Capiant et premia iusti.”
6. Pest város szabadságlevele 4. pont (1244.) *Győrffy 1975*, 295; *Blazovich – Schmidt 2001*, 313. (19. cikkely); 346. (66. cikkely); 351. (72. cikkely).
7. *Borsos 1972*, 57–63.
8. *Szerémi 1961*, 161.
9. A forrásokban időnként szinonimaként is használták a fogalmakat. *Simon 2020b*, 6–9.
10. *Bartal 1901*, 113; *Czuczor – Fogarasi 3*. 918; *Czuczor – Fogarasi 1*. 906; MNYTESZ 2. 515; A boros hordókat szó szerint csapra verték, vagyis egy fából, vagy rézből készített csapot ütöttek bele.
11. *Kelényi 2016*, 137–139.
12. *Feuerné 1973*, 373–385.
13. *Bartal 1901*, 23.
14. *Peyer 1987*, 237; *Hammer 2018*. 155–170; [https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Frauenhaus_\(Prostitution\)](https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Frauenhaus_(Prostitution)) (letöltés: 2021.07.23.)
15. *Szakály – Szűcs 2005*, 39; 65;
16. *Fedeles 2015*, 227–245. MNYTESZ 2. 240–241.
17. *Végh 2006*, 97–99; 102; 104; *Végh 2015*, 49.
18. A német és az olasz kereskedők saját családjuknál, vagy üzletfeleiknél szálltak meg.
19. *Peyer 1987*, 223–230.
20. *Peyer 1987*, 259.

21. Kölnben a 14. században működött egy vendéglős és fogadós céh (*Zunft der Schenk- und Gaswirte*), több városban pedig más céhekhez (kalmárok, borkimérők) csatlakoztak. (*Peyer 1987*, 274–275.) Bruges-ben a fogadósok és a közvetítő kereskedők tartoztak közös céhbe. *Spufford 2002*, 206.
22. *Borsos 1976*, 67–68.
23. *Peyer 1987*, 241–242; 250.
24. *Szerémi 1961*, 159
25. *Peyer 1987*, 272.
26. *Navarrai 1981*, 387, 389.
27. *Peyer 1987*, 230–236. A cégerek és háznevek használata a 12. században alakult ki, de a 14–15. században vált általánossá a német városokban. Egyes városokban a 15. században tiltották a nevek megváltoztatását, így a cégerek házjelekké, illetve háznevekké váltak az idők során. Ez a folyamat Budán is megfigyelhető.
28. *Peyer 1987*, 238.
29. *Király 1894*, 120–12; 435–437; *Ballai 1927*, 65–72; *Tózsza 2012*, 128–129. Csaplár vezetéknevű szőlőtulajdonosok számosan találhatóak a budai bortized-jegyzékekben is. *Szakály – Szűcs 2005*, 118; *Végh 2006*, 92; 103; 213; 253; 257; 262; 298.
30. *Király 1894*, 120–126.
31. *Blazovich – Schmidt 2001*, 408; 423–426. (179; 208–213. cikkelyek); *Mollay 1959*, 123. (179. cikkely); *Borsos 1976*, 68–73.
32. *Peyer 1987*, 231. A bor minősége a középkorban a tárolás idejével párhuzamosan romlott. A legjobbnak az újbor számított, a legrosszabbnak az óbor, hiszen ez, ha egy-két év alatt sem fogyott el, nagy eséllyel megromlott.
33. *Blazovich – Schmidt 2001*, 320–322, 331. (32. 47. cikkelyek); *Mollay 1959*, 70–71; 77.; *Király 1894*, 435–437.
34. *Blazovich – Schmidt 2001*, 412. (189. cikkely); *Mollay 1959*, 125.
35. *Bevilaqua 1943*, 61–72; Ismert a felhévizi sörkészítő Seres Antal neve, valamint a budai Thurzó háztartás is sok sört vásárolt 1525-ben. *Kubinyi 2009*, 218.
36. *Kubinyi 2009*, 417–418; 432; A szalad szó azt jelenti édes, erjesztett. *Czuczor – Fogarasi 5.* 1006–1007.
37. *Blazovich – Schmidt 2001*, 282, 426. (213. cikkely); *Mollay 1959*, 133.
38. *Ballai 1927*, 134–135; A középkori német kultúrkörben ismert fogadók méret szerinti osztályozása is hasonló volt. (*Peyer 1987*, 270.) Óbuda, Buda és Kelenföld 18–19. századi fogadóiról és borkiméréseiről, valamint a bennük folyó életről részletesen olvashatunk a korabeli források alapján: *Simon 2020a*; *Simon 2020b*; *Géra 2014*. A vízivárosi utcák nevei máig őrzik 18–19. századi vendégfogadók neveit: Fekete Medve – Medve utca, Arany Kacs – Kacs utca, Fehér Hattyú – Hattyú utca, Öt Pacsirta – Csalogány.
39. *Peyer 1987*, 270.
40. *Blazovich – Schmidt 2001*, 351. (72. cikkely). *Mollay 1959*, 89.
41. *Blazovich – Schmidt 2001*, 313. (19. cikkely). *Mollay 1959*, 65.
42. *Blazovich – Schmidt 2001*, 296. (324. sz.); 456. (272. sz.); *Mollay 1959*, 54, 150.
43. *Blazovich – Schmidt 2001*, 465. (287. cikkely). *Mollay 1959*, 155.
44. *Blazovich – Schmidt 2001*, 413. (190. cikkely). *Mollay 1959*, 126. *Peyer 1987*, 240. A kockák ólmozása és a kártyák cinkelése (hátlapjának megjelölése).

45. *Ballai 1927*, 30–31.
46. CJH I. 1899. I. Mátyás király 1486. évi decretuma, 66. cikkely. 458–459; *Peyer 1987*, 238.
47. *Kubinyi 1992*, 231–236; *Tózsá 2012*, 126–139.
48. *Spufford 2007*, 203–208.
49. *Peyer 1987*, 239; 258–260; 261–270. Ehhez hasonlóan Óbudán 1754-ben a következő helyiségeket és berendezési tárgyakat jegyezték fel: ivóhelyiség, a fogadós „lakása” azaz szobája, konyha, vendégszobák, borospince; padok, asztal, söntéspult, kancsók, korsók, poharak, mércék. (*Simon 2020a*, 101–103); valamint a fogadók és kocsmák leírásainál 104–137.
50. <https://hausmuecher.nuernberg.de/75-Amb-2-317-88-v/data>; <https://hausmuecher.nuernberg.de/index.php?do=query&mo=4&rs=1&tt=prs-jobnorm&tm=Weinschenk> (letöltés ideje: 2021.07.22.)
51. A Szent Miklós játék; Játék a tékozló fiúról. (*Szenczi 1984*, 35–111); 173–217.) Szent Péter és az igris; A három compiégne-i vak. (*Lukácsy – Lakits 1983*, 51–66; 231–242.) A hat siránkozó; A paraszt meg a tehéntolvaj; Az inkvizitor leve; A furfangos tehéntolvaj. (*Mann 1999*, 19–20; 129–142; 287–302; 303–318.); Valamint Shakespeare, Boccaccio és Navarrai Margit műveiben is olvashatunk fogadóban történt eseményekről. A *triktrak* (*backgammon*) táblás játékot hazánkban ostáblának hívták.
52. *Mazsáry 1988a*, 121–131.; *Szepsi 2003*. 27–28; 38–39; 65; 68; 89; 92; 97; 110–111; 114–115; 127–128; 141; 150; 152–153, 166–167; 169, 170; 173; 176–188;
53. *Knauz 1866*, 131. (151. sz.); *Ballai 1988*, 53–56.; *Ballai 1927*, 11–15, 123–124.; MNL DF 236344.
54. *Király 1894*, 266.
55. *E. Kovács 2011*, 332–334.
56. *Teleki 1852a*, 454.
57. *Teleki 1852b*, 291.
58. *Csánki 1884*, 93–94.
59. *Berzeviczy 1908*, 138.
60. *Teleki 1856*, 312–313; *Wiens Geschichte und seine Denkwürdigkeiten 1–2*. 1823–1825.
61. *Teleki 1856*, 461.
62. MNL DF 208685.
63. MNL DF 236637.
64. MNL DF 236632.
65. *Thallóczy – Hodinka 1903*, 624; 661. Hanssen Prewer a neve alapján sörfőző mester is volt.
66. *Szerémi 1961*, 157.
67. *Fejérpataky 1885*, 6; 17; 214; 228; 266; 267; 320; 324; 327; 500; 502, 507;
68. *Lővei 2019*, 193–196.
69. *Csatkai 1966*, 201–207.
70. *Mazsáry 1988b*, 103.
71. *Mazsáry 1988b*, 102.
72. *Mazsáry 1988b*, 91.
73. *Mazsáry 1988b*, 106.

74. *Mazsáry 1988*, b 107–108.
75. *Mazsáry 1988b*, 109.
76. *Horogszegi – Rábai 2005*, 41; 44, 55; 58–60; 62; 85.; *Divéky 1914*. 67; 70; 75–77, 121; 130; 135, 161–165; 167; 187; 19; 191; 194; 204; 206, 208; 215.
77. *Tózsza 2012*, 125–140. Állandósult borkimérésekben, azaz kocsmákban nem szolgáltak fel ételt, a vendéglők pedig a későbbi századokban váltak elterjedté.
78. <https://www.woerterbuchnetz.de/#0>
79. *Apor 1987*, 53–54.
80. *Juhani 2004*, 21.
81. *Szerémi 1961*. 30; 80. Nevéből ítélve a valószínűleg borkimérésből élő Csaplár István, lehetséges, hogy vendégfogadással is foglalkozott.
82. *Végh 2006*, 66; 168; 228. Nevük ellenére nem maradt fenn adat arról, hogy ezekben a házakban fogadó működött volna. A háznevek megváltoztathatlanságáról lásd a 26. jegyzetet.
83. *Szakály – Szűcs 2005*, 39; 65; *Végh 2006*. 46. Mai ismereteink szerint ez az egyetlen közvetett utalás maradt fenn arról, hogy a városban is lehetett bordélyház.
84. *Végh 2006*, 83.
85. *Ballai 1927*, 15; *Ballai 1988*, 52; MNL DL 5186; 5194.
86. *Kubinyi 1971*, 238.
87. *Gundel – Harmath 1982*, 30. Forrásmegjelölés nélkül.
88. BTOE III/1 167. (166. sz.)
89. BTOE III/2 308. (1211. sz.)
90. *Czövek 2007*, 145; 157.
91. *Ballai 1927*, 87. MNL DL 15766.; *Végh 2008*, 96. (312. sz.)
92. *Borsos 1976*, 68.; MNL DF 215074.
93. *Sudár 2003*, 236.
94. *Szamota 1891*, 208–211.
95. *Dernschwam 1985*, 497–498.
96. *Evlia 1985*, 279; 280; 282; 295.; *Végh 2015*, 49.
97. *Végh 2015*, 50.
98. A helyrajzra vonatkozóan lásd: *Végh 2006*, 91–92.
99. Ún. Kapisztory ház. (*Horler 1955*, 641–644.) Az építészeti periodizáció a saját véleményemet tükrözi, de a pontosítást csak egy újabb falkutatás és ásatás tudná hitelesíteni.
100. *Horler 1955*, 633.; *H. Gyürky 1987–88*, 62–63, 2–3. kép; *Benda 2013b*, 144–146. *Buza 2013*, 8–10. Az épület felújításában közreműködtek: Benda Judit (régészeti); Jankovics Norbert (falkutatás); Hild-Csorba Bernadett és Garaguly Kinga (tervező építészeti).
101. Mind a Fő utca 20; mind a Kapucinus utca 9. számú házak „présházszerűen” a meredek hegyoldalba épültek, ezért ami a lejtő alján még földszint volt, az néhány méterrel nyugatabbra már pincéternék számított.
102. A gödörből 17. századi talpastálak, kancsók, korsók és gyertyatartók töredékei kerültek elő. A leletek nagy száma nagyobb háztartásra, esetleg egy fogadó asztali szervíz készletére utal.

103. A 13. században a tatár pusztítás, a 14. században pedig a nagyobb településekre vándorlás (pusztásodás) miatt váltak elhagyatottá egyes falvak. Egyébként ugyanez a jelenség játszódott le a 18. század elején is, amikor középkori faluhelyek közelében, szintén a főút mellett építettek csárdákat (*wirtshaus*).

104. *Blazovich – Schmidt 2001*, 423. (208. sz.); *Mollay 1959*, 131–132.

105. *Benda 2013a*, 8–10; *Simon 2020a*, 117–120. Bécsi út 165; 167–169.

106. *Dernschwam 1984*, 140.

107. *Gárdonyi 1945*, 386. Istenkútja nevű dűlő a sasadi szőlőkhöz tartozott. (*Végh 2006*, 46.); A. L. Matkowitz térképe 1836, BFL XV.16.d.241/cop7.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Apor 1987

Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. Budapest, 1987.

Ballai 1927

Ballai Károly: *Magyar korcsmák és fogadók a XIII–XVIII. században*. Budapest, 1927.

Ballai 1988

Ballai Károly: A királyság első századai. A vendéglátás iparosodásának kezdetei. Az egyház vendéglátása. In: *A magyar vendéglátóipar története. A honfoglalás századától napjainkig*. Szerk. *Ballai Károly*, Budapest 1943. (reprint) 50–61.

Bartal 1901

Bartal Antal: *A magyarországi latinság szótára. Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae*. Budapest, 1901.

Benda 2013a

Benda Judit: Malmok, pékek és kenyérszékek a későközépkori Budán. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 38, 2013. 7–30.

Benda 2013b

Benda Judit: Budapest, I. ker., Kapucinus utca 9., Hrsz.: 14292/2. *Aquincumi Füzetek* 19. 2013. 144–146.

Berzeviczy 1908

Berzeviczy Albert: *Beatrix királyné 1457–1508*. Budapest, 1908.

Bevilaqua 1988

Bevilaqua Borsody Béla: A serfőzés kezdete. In: *A magyar vendéglátóipar története. A honfoglalás századától napjainkig*. Szerk. *Ballai Károly*, Budapest 1943. (reprint) 61–72.

Bíró – Molnár 2009

Bíró Szilvia – Molnár Attila: Fogadó a határon. Római kori útállomás Gönyűn. A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Kiállításvezetője 4. Győr, 2009.

Blazovich – Schmidt 2001

Buda város jogkönyve I–II. Ford: *Schmidt József*, szerk: *Blazovich László*, Szeged, 2001.

Brósz – Pólay 1986

Brósz Róbert – Pólay Elemér: Római jog. Budapest, 1986.

Borsos 1972

Borsos Béla: Régi budai házösszeírások. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 19. 1972, 57–78.

Borsos 1976

Borsos László: A középkori kereskedelem és vendéglátás építészeti emlékei Budán. *A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Évkönyve* 1976. 61–79.

Buza 2013

Buza Péter: Időutazás a Kapucinus utcában. *Budapest folyóirat* 2013, 36., 9., 8–10.

BTOE III

Budapest Történetének Okleveles Emlékei III. (1382–1439). Szerk: *Kumorovitz L. Bernát*. Budapest, 1987.

Caesar 1974

Gaius Iulius Caesar: Iulius Caesar feljegyzései. A gall háborúról. A polgárháborúról. Ford.: *Szepessy Tibor*. Budapest, 1974.

CJH I. 1899

Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. 1000–1526. évi törvénycikkek. Szerk: *Márkus Dezső*. Budapest, 1899.

Czövek 2007

Czövek Zoltán: Három középkor-végi számadás a Nádasy-levéltárból. *FONS* 14. 2007:1. 119–166.

Czuczor – Fogarasi

A magyar nyelv szótára 1–6. Szerkesztette: *Czuczor Gergely – Fogarasi János*. Pest – Budapest, 1862–1874.

Csánki 1884

Csánki Dezső: I. Mátyás udvara. Budapest, 1884.

Csatkai 1966

Csatkai Endre: A soproni vendégfogadók a 16/19. században. *Soproni Szemle* 20. 1966:3. 201–217.

Dernschwam 1985

Hans Dernschwam: Erdély, Besztercebánya, Törökországi útinapló. Közreadja: *Tardy Lajos*. Budapest, 1984.

Divéky 1914

Divéky Adorján: Zsigmond lengyel herceg budai számadásai (1500–1502; 1505). Budapest, 1914.

E. Kovács 2011

E. Kovács Péter: Mit evett Zsigmond 1414. június 27-én? In: Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére. A Jósa András Múzeum kiadványai 68. Nyíregyháza, 2011. 315–338

Evlia 1984

Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664. Fordította: *Karácson Imre*, Budapest, 1985.

Fejérpataky 1885

Fejérpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. (Selmeczbánya, Pozsony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöczbánya városok levéltáraiból.) Budapest, 1885.

Feuerné 1973

Feuerné Tóth Rózsa: A budai „Schola”: Mátyás király és Chimenti Camicia reneszánsz ideálváros-nyegyed terve. *Építés-Építészettudomány* 5. 1973, 3–4., 373–385.

Gárdonyi 1945

Gárdonyi Albert: Buda határai. *Budapest Régiségei* 14. 1945. 379–395.

Géra 2014

Géra Eleonóra: Köhalomból (fő)város. Buda város hétköznapijai a 18. század elején. Budapest, 2014.

Gundel – Harmath 1982

Gundel Imre – Harmath Judit: A vendéglátás emlékei. A pesti, budai és óbudai fogadók, vendéglők, korcsmák, serházak, kávéházak, mulatók, cukrászdák és egyéb szórakozóhelyek életéből. Budapest 1982.

Györffy 1975

Györffy György: Budapest története az Árpád-korban. In: Budapest története I., Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig. Szerk: *Gerevich László*. Budapest, 1975. 217–349.

H. Gyürky 1987–88

H. Gyürky Katalin: A középkori Buda Szent István külvárosa a régészeti kutatások tükrében. *Archaeológiai Értesítő* 11–115. 1987–88. 62–79.

Hammer 2018

Hammer, Michael M.: Das Frauenhaus in Bozen. Ein Fallbeispiel für das spätmittelalterliche Bordellwesen. In: *Geschichte und Region 27*. Hg: *Heiss, Hans – Lanzinger, Margareth*, Innsbruck – Wien – Bozen, 2018, 155–171.

Horler 1955

Horler Miklós: Batthyány utca, Clark Ádám tér, Corvin tér, Csalogány utca, Donáti utca, Farkas bíró utca, Fő utca. In: *Budapest műemlékei I*. Szerk: *Pogány Frigyes*. Budapest, 1955. 617–651.

Horogszegi – Rábai 2005

Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásaiból. Szerk: *Horogszegi Zoltán – Rábai Krisztina*. Budapest, 2005.

Juhani 2004

Juhani Nagy István: Könyvnevezőben „kincses Kolozsvárott”. *Magyar Könyvgyűjtő* 2004, 4. évf., 6. sz., 21.

Juhász 2005

Juhász István: A Duna-Tisza közti migráció hatása a népi műveltségre. Móra Ferenc Múzeum Szeged, 2005.

Kelényi 2016

Kelényi Borbála: A krakkói egyetem és magyar hallgatói. In: *Krakkó és Budapest a középkorban*. Kiállítási katalógus. Szerk: *Benda Judit – Kiss Virág – Grazyna-Lyhonchak Nurek – Magyar Károly*. Budapest, 2016. 137–139.

Király 1894

Király János: Pozsony város joga a középkorban. Budapest, 1894. (reprint)

Knauz 1866

Knauz Nándor: Az Esztergomi Főegyháznak okmánytára. 2. füzet, Az esztergomi főkáptalannak Árpád-kori okmányai. Esztergom, 1866.

Kubinyi 1971

Kubinyi András: A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetései tükrében. *Levéltári Közlemények* 42. 1971. 1. sz. 238.

Kubinyi 1992

Kubinyi András: Kocsmázás, becsületsértés és fogadás a későközépkori Magyarországon. In: *Hiedelmek és szokások az Alföldön*. Szerk: *Novák László*. Acta Musei de János Arany nominati VII. Nagykőrös, 1992. 231–238.

Kubinyi 2009

Kubinyi András: A mezőgazdaság történetéhez a Mohács előtti Budán (Gallinzer Lénárt számadáskönyve 1525-ből). *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. I. Szerk: *Kenyeres István – Kis Péter – Sasfi Csaba*. Budapest, 2009. 407–447.

László 2013

László Balázs: Vas megyei hospes-privilegiumok az Árpád-korban. *Vasi Szemle* 67., 2013, 4. 412–424.

Lővei 2019

Lővei Pál: A győri káptalan középkori vendégfogadója. *Legendák és valóság. Ars Hungarica* 45. 2019:2. 193–196.

Lukácsy – Lakits 1983

Szamártestamentum. Középkori francia mesék és bohózatok. Válogatta: *Lukácsy Sándor*, Szerk: *Lakits Pál*. Budapest, 1983.

Mann 1999

Hans Sachs: A lovag meg az ibolya. Harminchárom farsangi komédia és egy svank. Ford: *Mann Lajos*. Budapest, 1999.

Mazsáry 1988a

Mazsáry Béla: Magyar szemmel külföldön – idegen szemmel Magyarországon. In: *A magyar vendéglátóipar története. A honfoglalás századától napjainkig*. Szerk. *Ballai Károly*, Budapest 1943. (reprint) 121–137.

Mazsáry 1988b

Mazsáry Béla: Városaink italmérése az ország újraegyesítésétől a rendi korszak végéig. Az egységes italmérő-jogalkotás első kísérlete. In: *A magyar vendéglátóipar története. A honfoglalás századától napjainkig*. Szerk. *Ballai Károly*, Budapest 1943. (reprint) 138–156.

MNYTESZ

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3. A–GY. Szerk: *Benkő Lóránd*, Budapest, 1967; 1970; 1976.

Mollay 1959

Mollay, Karl: Der Ofner Stadtrecht. *Monumenta Historica Budapestinensia* I. Budapest, 1959.

Navarrai 1981

Navarrai Margit: Heptameron. Ford: *Antal László*, Budapest, 1981.

Peyer 1987

Peyer, Hans Conrad: Von der Gastfreundschaft zum Gasthaus. Studien zur Gastlichkeit im Mittelalter. *Monumenta Germaniae Historica, Schriften*, Band 31. Hannover, 1987.

Simon 2020a

Simon Katalin: A kocsmáktól a fogadóig. A vendéglátás keretei és története Óbudán 1848-ig. *Várostörténeti tanulmányok* 16. Budapest, 2020.

Simon 2020b

Simon Katalin: Fürdő – kórház – fogadó: Buda déli „határnegyede” a 18. században. *Kaleidoscope. Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat* 21. 2020:10. 1–10.

Spufford 2007

Spufford, Peter: Hatalom és haszon. Kereskedők a középkori Európában. Budapest, 2007.

Szakály – Szűcs 2005

Szakály Ferenc – Szűcs Jenő: Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából. Budapest, 2005.

Szamota 1891

Br. Vratiszláv útazása 1591-ben. In: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten. 1034–1717. Szerk: *Szamota István*. Budapest, 1891. 182–230.

Szenczi 1984

Akárki. Misztériumjátékok, mirákulumok, moralitások. Válogatta: *Szenczi Miklós*. Budapest, 1984.

Szepsi 2003

Szepsi Csombor Márton: Europica varietas. Szerk: *Kulcsár Péter*. Budapest, 2003.

Szerémi 1961

Szerémi György: Magyarország romlásáról. Szerk. *Székely György*, ford. *Juhász László*. Budapest, 1961.

Teleki 1852a

Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon 2. Pest, 1852.

Teleki 1852b

Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon 3. Pest, 1852.

Teleki 1856

Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon 5. Pest, 1856.

Thallóczy – Hodinka 1903

Thallóczy Lajos – Hodinka Antal: A horvát véghelyek oklevéltára 1490–1527. Magyarország mellékartományainak oklevéltára 1. Budapest, 1903.

Tózsza 2012

Tózsza Rigó Attila: Egy kocsmai verekedés tanulságai. *FÓRUM Társadalomtudományi Szemle*, 14. 2012:1. Somorja, 125–140.

Végh 2006

Végh András: Buda város középkori helyrajza I. *Monumenta Historica Budapestinensia* 17. Budapest, 2006.

Végh 2008

Végh András: Buda város középkori helyrajza II. *Monumenta Historica Budapestinensia* 18. Budapest, 2008.

Végh 2015

Végh András: Buda I. kötet, 1686-ig. Magyar Várostartörténeti Atlasz 4. Budapest, 2015.

JUDIT BENDA

URBAN INNS IN MEDIEVAL BUDA

ABSTRACT

Medieval inns (*hospitium*, *diversorium*, *wirtshaus*) were public places where, in exchange for payment, the traveller and their animals were provided with food and lodging – the former received water for washing themselves, warm food, and wine, while the latter were put up in the stable with water and feed. The inns were mainly used by people who could not stay with family, friends or business partners in town, and they were frequented more by the poorer classes of the population: fair-goers, wagoners, drovers and noblemen's retainers (soldiers, servants). In most cases, the inns were family-run, with the innkeeper (*wirdt*) running the business, managing the finances and keeping the guests under control. His wife took care of household chores (tidying beds, cleaning) and ran the kitchen. The innkeeper's staff (stable boys and maids) helped to keep the stables tidy and to serve the guests. Many innkeepers chose to keep a vineyard so that they could sell their own wine, and their profession was therefore partly identical to that of a wine seller (*leitgeben*).

In medieval towns, inns were mainly located along the main road, near the riverside or port, or on the outside and inside of the town gates. Often they were located side by side on the same street, with bathhouses and sometimes brothels nearby. The architecture of the town inns was not very different from that

of the simpler local town houses. The central part of the house was the drinking room (*trinkstube*), heated by a furnace, which opened to the street and accepted local residents, too. In the drinking room there was a large table with benches or chairs. Tableware (plates, cutlery, glasses, pitchers and tablecloths) were kept in a cupboard or chest. In the only heated room of the inn, a stove (possibly a fireplace) also stood next to the wall. A clothes rack hung on the wall, candlesticks stood on the table and a wheel chandelier hung from the ceiling. The kitchen was located next to the drinking area, where the innkeeper's wife prepared roasts, casseroles and stews on the stove. The unheated sleeping chambers were on the courtyard side of the house or upstairs in the case of larger inns. Each chamber could hold 4-8 beds, depending on the size of the room, and in most cases two, three or four people slept together. The beds were furnished with a straw bag, sheets, blankets and pillows, which were kept clean by the innkeeper's wife. They kept the wine in the cellar under the house. At the back of the yard, always large enough for wagons, was a stable with a hayloft for the horses, and near the house was a latrine and a well with running water for washing, and watering the horses. Access to the courtyard was usually through a double gate and a sign hung from the front of the house. Lockability of the house and courtyard was an important feature, as the innkeeper was responsible for the safety of the occupants, their animals and personal belongings.

The study continues with a presentation of medieval sources, with particular reference to those from Hungary and Buda. Two buildings in Buda survive from the late Middle Ages, some architectural details of which suggest that they may have been used as inns at one time.

benda.judit@btm.hu